

УДК 784.071

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2024-3-17>

Вікторія ШЕВЧЕНКО

заслужений працівник культури України, доцент кафедри музичного мистецтва, Київський національний університет культури і мистецтва, вул. Коновальця, 36, м. Київ, Україна, 01133

ORCID: 0000-0002-6348-2997

Бібліографічний опис статті: Шевченко, В. (2024). Ефективне керівництво народним хором: методичні поради диригенту. *Fine Art and Culture Studies*, 3, 125–130, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-3-17>

ЕФЕКТИВНЕ КЕРІВНИЦТВО НАРОДНИМ ХОРОМ: МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДИРИГЕНТУ

Метою дослідження є розробка методичних рекомендацій для диригентів народних хорів, спрямованих на підвищення ефективності їх роботи.

Методологія дослідження включає аналітичний метод – для вивчення існуючих наукових праць та методичних рекомендацій у сфері хорового мистецтва; метод спостереження – для вивчення практики роботи народних хорів та методів, що використовуються диригентами; компаративний метод – для порівняння різних підходів до керівництва народними хорами, що дозволяє виявити найкращі практики та адаптувати їх до сучасних умов.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до аналізу керівництва народними хорами, який включає розробку методичних рекомендацій, вивчення технічних аспектів підготовки виступів хорових колективів, інтеграції сучасних технологій в процес репетицій та концертів. В статті вперше піднімається питання забезпечення психологічного комфорту та підтримки морального духу хористів.

В статті розглянуто ключові аспекти, які сприяють успішній діяльності диригента народного хору. Основна увага приділяється психологічному комфорту учасників колективу, який забезпечується через відкриту комунікацію та індивідуальний підхід до кожного хориста. Акцент зроблено на важливості підтримки морального духу учасників хору, використовуючи методи похвали та визнання. В статті досліджено технічні аспекти підготовки виступів, включаючи співпрацю зі звукорежисерами, оформлення сцени та вибір костюмів, що безпосередньо впливає на якість виконання та сприйняття глядачами. Важливою складовою успішного концерту є ретельне планування концертних програм, вибір місця і формату виступу, а також ефективне просування та реклама. Особливу увагу приділено інноваціям у хоровій практиці, таким як впровадження новітніх технологій у процес репетицій і концертів, а також адаптація сучасних музичних жанрів для хорового виконання. Наголошено на важливості неперервної освіти диригента, яка дозволяє триматися в курсі нових технік, методів викладання, а також педагогічних і психологічних підходів до роботи з колективом. В статті висвітлюються проблеми, з якими стикаються хорові колективи в умовах глобалізації та економічних викликів. Водночас підкреслюються позитивні аспекти, такі як можливості, що відкриваються завдяки сучасним комунікаційним технологіям та зростання інтересу до автентичного й експериментального хорового мистецтва. **Висновки** статті містять рекомендації для диригентів щодо ефективного керівництва хоровими колективами, підвищення мотивації та відданості учасників, а також адаптації до сучасних умов і викликів.

Ключові слова: хорове мистецтво, диригент, методичні поради, комунікація, мотивація, технічна підготовка, організаційні аспекти, неперервна освіта.

Victoria SHEVCHENKO

Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor of the Department of Musical Art, Kyiv National University of Culture and Art, 36 Konovaltsia St, Kyiv, Ukraine, 01133

ORCID: 0000-0002-6348-2997

To cite this article: Shevchenko, V. (2024). Efektyvne kerivnytstvo narodnym khorom: metodychni porady dyryhentu [Effective leadership of a folk choir: methodical advice for a conductor]. *Fine Art and Culture Studies*, 3, 125–130, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-3-17>

EFFECTIVE MANAGEMENT OF THE FOLK CHOIR: METHODOLOGICAL ADVICE FOR THE CONDUCTOR

The purpose of the study is to develop methodological recommendations for conductors of folk choirs, aimed at increasing the efficiency of their work.

The research methodology includes an analytical method – for studying existing scientific works and methodical recommendations in the field of choral art; observation method – to study the practice of folk choirs and the methods used by conductors; comparative method – for comparing different approaches to the management of folk choirs, which allows identifying the best practices and adapting them to modern conditions.

The scientific novelty of the study consists in a comprehensive approach to the analysis of the management of folk choirs, which includes the development of methodological recommendations, the study of technical aspects of the preparation of performances by choral groups, the integration of modern technologies into the process of rehearsals and concerts. The article raises for the first time the issue of ensuring psychological comfort and maintaining the morale of choristers.

The article discusses the key aspects that contribute to the successful performance of a conductor of a folk choir. The main attention is paid to the psychological comfort of the team members, which is ensured through open communication and an individual approach to each chorister. Emphasis is placed on the importance of supporting the morale of choir members by using methods of praise and recognition. The article examines the technical aspects of performance preparation, including collaboration with sound engineers, stage design, and costume selection, which directly affects performance quality and audience perception. An important component of a successful concert is the careful planning of concert programs, the choice of venue and format of the performance, as well as effective promotion and advertising. Particular attention is paid to innovations in choral practice, such as the introduction of the latest technologies in the process of rehearsals and concerts, as well as the adaptation of modern musical genres for choral performance. The importance of continuous education of the conductor, which allows to keep abreast of new techniques, teaching methods, as well as pedagogical and psychological approaches to work with the team, is emphasized. The article highlights the problems faced by choral groups in the context of globalization and economic challenges. At the same time, positive aspects are emphasized, such as the possibilities opened up by modern communication technologies and the growing interest in authentic and experimental choral art. The conclusions of the article contain recommendations for conductors on effective leadership of choral groups, increasing motivation and commitment of participants, as well as adaptation to modern conditions and challenges.

Key words: choral art, conductor, methodical advice, communication, motivation, technical training, organizational aspects, continuous education.

Актуальність проблеми. Сучасне хорове мистецтво переживає значні трансформації, викликані глобалізацією, технологічним прогресом та економічними змінами. Глобалізація, з одного боку, сприяє обміну досвідом, але з іншого – може призвести до втрати національних характеристик. У цих умовах важливо зберігати автентичність хорової традиції кожного народу. Технологічні досягнення відкривають нові можливості для запису, редагування та розповсюдження музики, змінюючи взаємодію між виконавцями та слухачами. У вітчизняному музикознавстві бракує досліджень, що спрямовані на визначення ролі інноваційних методів та постійної освіти диригента задля результативності роботи хору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В статті «Особливості комунікативної взаємодії диригента та учасників оркестрового колективу» С. Виткалов досліджує складні аспекти комунікації між диригентом та оркестрантами. У книзі «Український народний хор: методичні поради» А. Гуменюк надає рекомендації для керівників народних хорових колективів. Видання охоплює широкий спектр питань,

пов'язаних з організацією хору, вибором репертуару, методами роботи з хористами та підготовкою виступів. Т. Корнішева в статті «Особливості інтерпретації диригентом хорового твору» аналізує індивідуальні стилі диригентів та їхній вплив на виконання хорових творів. В публікації «Особливості репертуару народного хору під керівництвом Григорія Верьовки» П. Павлоченко досліджує специфіку підбору репертуару для народних хорових колективів. Авторка аналізує творчий підхід Григорія Верьовки, звертаючи увагу на відповідність репертуару виконавським традиціям та регіональним особливостям. І. Ярошенко в статті «Формування професійної майстерності майбутнього диригента в системі мистецької освіти (на прикладі педагогічних методів професора І. Юзюка)» розглядає методи підготовки майбутніх диригентів, зосереджуючи увагу на важливості розвитку професійних та особистісних якостей диригентів.

Мета дослідження – вивчення сучасних підходів до ефективного керівництва народним хором, включаючи методи підтримки психологічного комфорту учасників, технічну під-

готовку виступів, організаційні аспекти та взаємодію з аудиторією.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Робота з хоровим колективом – це не лише музичне керівництво, але й психологічне та організаційне. Ефективний диригент враховує індивідуальні особливості кожного учасника та спонукає до встановлення гармонічних відносин всього колективу. При цьому має вирішальне значення комунікація. Відкритий діалог між учасниками і диригентом сприяє кращому розумінню музичних завдань і стратегій їх виконання. Особливу увагу слід приділяти психологічній атмосфері в колективі. Психологічний комфорт учасників під час репетицій та виступів забезпечує високий рівень виконання творчих завдань. Методи підтримки морального духу, такі як похвала, визнання та врахування індивідуальних потреб, підвищують мотивацію і відданість справі.

Технічна підготовка виступів також має важливе значення. Праця зі звукорежисерами, оформлення сцени, вибір костюмів та координація технічних моментів впливають на якість виступу і сприйняття глядачем. Успіх будь-якого концерту часто залежить від ефективної організації. Організаційний аспект включає планування концертних програм, вибір місця і формату виступу, а також просування та рекламу. Взаємодія з глядачем має неабияке значення. Вибір репертуару, взаємодія з публікою під час виступу, а також відгуки після концерту формують репутацію колективу. Наразі потрібно розширювати свою аудиторію, а також знаходити нові ідеї та методи роботи для професійного зростання. Це допомагає колективу брати участь в міжнародних фестивалях та конкурсах.

Сучасний період став свідком багатьох трансформацій у сфері мистецтва. Хорове мистецтво не є винятком і також переживає ряд викликів, що визначають його актуальний стан та майбутні перспективи. Однією з головних проблем є глобалізація та її вплив на культурну ідентичність. З одного боку, глобалізація відкриває можливості для обміну досвідом, але з іншого – може призвести до змішування стилів та втрати національних характеристик. Стало важливим зберегти автентичність і особливість кожного народу в межах хорової традиції. Технологічний прогрес привів до нових

можливостей в запису, редагуванні та розповсюдженні музики. Цифрові технології змінили взаємодію між виконавцем і слухачем, що вимагає від хорових колективів адаптації до сучасних умов. Економічна ситуація впливає на фінансування культурних проєктів. Нерідко хорові гурти стикаються з нестачею ресурсів, що обмежує їх можливості для розвитку та гастролей. Однак, розглядаючи перспективи, можна виділити декілька позитивних моментів. Сучасні комунікаційні технології дозволяють колективам швидко долати географічні та культурні межі, залучаючи до своєї аудиторії людей з усього світу. Також росте інтерес до автентичного та експериментального хорового мистецтва, який може сприяти відродженню традицій та пошуку нових форм виразності. Незважаючи на те, що сучасне хорове мистецтво переживає непрості часи, воно продовжує залишатися актуальним та динамічно розвивається, адаптуючись до змінних умов сьогодення.

В роботі диригента важливу роль грає неперервна освіта. Диригент – це не просто музикант; це також педагог, психолог, організатор, що неухильно працює над злагожденістю та гармонією великого колективу. У світлі такої відповідальності освіта диригента має бути неперервною та багатогранною. В історії музики численні приклади підкреслюють, що найвидатніші диригенти завжди прагнули до самовдосконалення. Це надавало їм змогу не тільки глибше розуміти твори, але й відкривати нові горизонти в їх виконанні. Неперервна освіта дозволяє диригенту триматися в курсі нових технік, методів викладання, а також педагогічних та психологічних підходів до роботи з колективом. Як зазначає С. Виткалов: «Диригент повинен бути готовим до постійного вдосконалення своїх професійних навичок та знань у сфері музики. Він повинен мати широкий репертуар, володіти знаннями музичної теорії, історії музики та інших суміжних галузей» (Виткалов, 2023: 22). Нові знання та навички сприяють підвищенню професійної компетентності, що, в свою чергу, позитивно позначається на результативності роботи хору. У світі музики постійно відбуваються зміни: з'являються нові стилі, жанри, виконавські техніки. Диригент, який продовжує своє навчання, може оперативно реагувати на ці зміни, інтегруючи їх у репертуар та робочий процес. Крім того,

процес навчання сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей та гнучкості в прийнятті рішень. Ці якості є незамінними в роботі диригента, який постійно стикається з необхідністю швидко адаптуватися до різних ситуацій. Отже, неперервна освіта є ключовою складовою успіху диригента. Вона забезпечує актуальність знань, розширює професійний горизонт та підвищує загальну кваліфікацію спеціаліста, що в кінцевому підсумку допомагає створювати художні інтерпретації музичних творів.

Для диригента важливим завданням є постійне вдосконалення своєї освіти. Диригування – це не лише мистецтво, а й наука, яка вимагає постійного поглиблення знань та розширення компетенцій. В контексті сучасного музичного світу, де техніки виконання та жанрові напрями постійно розвиваються, неперервна освіта диригента стає вирішальним чинником його професійної діяльності. Світ музики є динамічним й мінливим. Нові стилі, жанри та їх інтерпретації вимагають від диригента гнучкості та адаптації. Як зауважує Т. Корнішева: «Безперечно, індивідуальний виконавський стиль диригента слід розглядати як специфічний прояв індивідуального виконавського стилю музиканта, дослідження якого становить вагомий частку загальної теорії музичної інтерпретації» (Корнішева, 3). Оновлені підходи до аналізу, технік виконання або методів репетицій можуть значно підвищити якість виконання та продуктивність репетиційного процесу. Крім того, неперервна освіта дозволяє диригенту залишатися конкурентоспроможним. Завдяки новим навичкам і знанням, диригент може пропонувати своєму колективу новітні методи роботи, ефективні техніки виконання чи незвичайні репертуарні рішення. Також важливо підкреслити, що процес навчання сам по собі сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей. Диригент, який постійно навчається, розвиває свою здатність до глибокого аналізу музичних творів, що безпосередньо відображається на його роботі з колективом. Як справедливо зауважує І. Ярошенко: «... диригент повинен мати гостре відчуття музичного слуху, чисто інтонувати альтеровані звуки, хроматизми, інтервали у співвідношенні їх в акордах у залежності від тексту і художнього образу твору» (Ярошенко, 2020: 130). Все це

досягається шляхом постійного самовдосконалення. Роль неперервної освіти в роботі диригента можна порівняти з роллю тренувань для спортсмена. Так само, як спортсмену необхідно регулярно тренуватися, щоб підтримувати форму, диригенту важливо безперервно навчатися, щоб залишатися на передовій своєї професії.

Хорове мистецтво, яке має глибокі корені в історії людства, відоме своєю традиційністю та відданістю канонам. Однак, як і будь-яка інша сфера культури та мистецтва, воно також потребує інновацій, щоб залишатися актуальним та відповідати сучасним викликам. Інновації у хоровому мистецтві можуть мати різні прояви. Це може бути впровадження новітніх технологій у процес репетицій та концертів, пошук нових форматів взаємодії з аудиторією, адаптація сучасних жанрів та стилів музики для хорового виконання. Сучасні технології можуть значно полегшити процес роботи з хором. Програми для аналізу музики, віртуальні платформи для онлайн-репетицій та інші інструменти можуть робити репетиційний процес більш продуктивним та доступним. Це особливо актуально в умовах глобалізації та дистанційної роботи.

Адаптація сучасних музичних стилів дозволяє хоровому мистецтву залишатися актуальним для молодого покоління слухачів. Хори, які виконують не лише класичний, але й сучасний репертуар, здатні привертати увагу більшої аудиторії, враховуючи її різноманітні музичні смаки. П. Павлюченко наголошує: «Виконавський репертуар колективу є одним з найважливіших чинників його художньої цінності, відповідності локальним виконавським традиціям та регіональним особливостям певного регіону» (Павлюченко, 2018: 547). Однак, інновації не повинні підміняти основних цінностей хорового мистецтва. Вони повинні служити засобом до досягнення вищої мети – передачі емоцій, ідей та культурних цінностей через музику. Інновації у хоровому мистецтві – це ключ до його розвитку та актуалізації в сучасному світі. Вони допомагають адаптуватися до змін, привертати нову аудиторію і продовжувати традиції, збагачуючи їх новими елементами.

У сучасних умовах, коли конкуренція між різними видами дозвілля та культурними ініціативами є вкрай високою, привертання нових

учасників до хорового колективу вимагає специфічного підходу та інноваційних методів. Перш за все, важливо підкреслити соціокультурну та емоційну цінність хорового мистецтва. Участь в хорі не просто розвиває музичні навички, але й формує колективний дух, вчить спілкуванню, самодисципліні та відповідальності. Презентуючи хоровий колектив потенційним учасникам, важливо акцентувати увагу на цих аспектах.

Інший ефективний спосіб залучення – це організація майстер-класів та відкритих репетицій. Такі заходи дозволяють потенційним учасникам відчувати атмосферу роботи в хорі, зрозуміти свій потенціал та взаємодіяти з існуючими членами колективу. Сучасні комунікаційні канали, такі як соціальні мережі, можуть служити відмінним інструментом просування хорового колективу. Відео з виступів, інтерв'ю з учасниками, репортажі про репетиції можуть привертати увагу широкої аудиторії та мотивувати її приєднатися. Крім того, співпраця з освітніми установами, такими як школи та університети, може виявитися корисною. Через партнерства та спеціальні програми можна залучати молодь до участі в хорових заняттях, надаючи їм можливість розвивати свої музичні таланти. Залучення нових учасників до хорового колективу – це постійний процес, який вимагає креативного підходу, гнучкості та відкритості до нових ідей. Тільки такий підхід дозволить хоровому мистецтву залишатися актуальним та привабливим для широкої аудиторії.

Хорове мистецтво завжди відігравало ключову роль у культурному житті суспільства, будучи одним із найяскравіших і найглибших виявів національної духовності та колективної самосвідомості. Його вплив на формування культурної ідентичності не може бути недооцінений. У центрі хорового виконання завжди лежить гармонія, єдність та колективізм. Виконуючи твори, хор передає не лише музичний зміст, а й емоційне, історичне та культурне забарвлення певної епохи чи регіону. Таким чином, хорове мистецтво стає дзеркалом культурних традицій, звичаїв та світогляду нації.

Відомо, що музика має особливу здатність об'єднувати людей. Хорові колективи втілюють цю ідею в найкращому розумінні слова, формуючи між учасниками глибокі емоційні

зв'язки та взаєморозуміння. Це не просто виконання пісень, а ділення спільними цінностями, прагненням зберегти та передати культурну спадщину. Як слушно зазначає А. Гуменюк: «Завдання народних хорів – старанно зберігати, творчо розвивати і популяризувати народну хорову творчість, стильові особливості виконання і традиційні хорові прийоми, що є невід'ємною складовою частиною сучасного хорового мистецтва» (Гуменюк, 1969: 5).

Важливо також розглянути хорове мистецтво як засіб освіти. Через активну участь у хоровому виконанні особистість здобуває знання про свою культуру, історію та мову. Це сприяє формуванню культурної самосвідомості та національної гордості. В умовах глобалізації, коли багато культурних меж стають менш вираженими, збереження та розвиток хорового мистецтва набуває особливої актуальності. Воно допомагає зберігати унікальність та автентичність кожної культури, служачи мостом між минулим, сучасністю та майбутнім. Хорове мистецтво є невід'ємною частиною культурної ідентичності, інструментом її збереження та розвитку. Через спільне виконання, люди не лише діляться музичним досвідом, а й формують та поглиблюють своє розуміння культурних коренів та цінностей.

У сучасному світі, де професійне середовище неперервно розвивається та змінюється, важливість постійного самовдосконалення та адаптації стає ключовим елементом успіху. Для тих диригентів, хто прагне досягнути високих результатів у своїй професійній діяльності, варто взяти до уваги декілька рекомендацій. Потрібно підтримувати свої знання актуальними новинками. Світ науки та техніки прогресує зі швидкістю світла, і лише постійне навчання дозволить вам залишатися на крок попереду. Це може бути формальна освіта, додаткові курси або самостійне вивчення актуальної літератури. Також необхідно будувати професійні мережі. Взаємодія з колегами, участь у конференціях та семінарах, а також активність в професійних спільнотах сприятиме обміну досвідом, пошуку нових можливостей та розширенню горизонтів. Важливим кроком є розвиток своїх soft skills. Комунікація, критичне мислення, вирішення конфліктів – ці навички часто виявляються такими ж важливими, як і специфічні знання у галузі. Диригенту потрібно бути відкритими до змін.

Готовність адаптуватися до нових умов, методів або технологій може стати конкурентною перевагою у професійному світі. Незалежно від професійної діяльності, важливість постійного розвитку та самовдосконалення залишається незмінною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Комунікація між диригентом і учасниками хору є вирішальною для досягнення гармонії у колективі. Відкритий діалог сприяє кращому розумінню музичних завдань та стратегій їх виконання. Психологічний комфорт учасників під час репетицій та виступів забезпечує високий рівень виконання творчих завдань. Методи підтримки морального духу підвищують мотивацію артистів хору. Технічна підготовка виступів включає співпрацю зі звукорежисерами, оформлення сцени, вибір костюмів та координацію технічних моментів, що

впливає на якість виступу і сприйняття глядачем. Організаційні аспекти передбачають планування концертних програм, вибір місця і формату виступу, а також просування та рекламу. Інновації у хоровому мистецтві, такі як впровадження новітніх технологій та адаптація сучасних жанрів, є ключовими для збереження актуальності та залучення молодшої аудиторії. Неперервна освіта диригента сприяє підвищенню професійної компетентності, дозволяючи оперативно реагувати на зміни у музичному світі та інтегрувати нові техніки і методи у робочий процес хору. Перспективи подальших досліджень включають детальний аналіз впливу різних інноваційних методів на ефективність роботи хорових колективів, а також розробку рекомендацій для диригентів щодо підтримки психологічного комфорту та мотивації учасників хору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виткалов С. Особливості комунікативної взаємодії диригента та учасників оркестрового колективу. *Інноватика у вихованні*. 2023. Випуск 17. С. 18–26.
2. Гуменюк А. Український народний хор: методичні поради. Київ. 1969. 122 с.
3. Корнішева Т.Л. Особливості інтерпретації диригентом хорового твору. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/4222/6%20%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%86%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87%20%D0%94%D0%98%D0%A0%D0%98%D0%93%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%9E%D0%9C%20%D0%A5%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A2%D0%92%D0%9E%D0%A0%D0%A3.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 16.06.2024)
4. Павлюченко П. Особливості репертуару народного хору під керівництвом Григорія Верьовки. *Молодий вчений*, 2018. № 2 (54). С. 547–549.
5. Ярошенко І. Формування професійної майстерності майбутнього диригента в системі мистецької освіти (на прикладі педагогічних методів професора І. Юзюка). *Мистецтвознавчі записки*, 2020. Вип. 38. С. 128–131.

REFERENCES:

1. Humeniuk A. Ukrainskyi narodnyi khor: metodychni porady [Ukrainian folk choir: methodical advice]. Kyiv. 1969. 122 s [in Ukrainian].
2. Vytkalov S. Osoblyvosti komunikativnoi vzaiemodii dyryhenta ta uchasnykiv orkestruvoho kolektyvu [Features of communicative interaction between the conductor and orchestra members]. *Innovatyka u vykhovanni*. Vypusk 17, 2023, s. 18–26. [in Ukrainian].
3. Kornisheva T. Osoblyvosti interpretatsii dyryhentom khorovoho tvoruv [Peculiarities of interpretation of a choral work by the conductor]. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/4222/6%20%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%86%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87%20%D0%94%D0%98%D0%A0%D0%98%D0%93%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%9E%D0%9C%20%D0%A5%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A2%D0%92%D0%9E%D0%A0%D0%A3.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (data zvernennia: 16.06.2024) [in Ukrainian].
4. Pavliuchenko P. Osoblyvosti repertuaru narodnogo khoru pid kerivnytstvom Hryhoriia Verovky [Peculiarities of the repertoire of the folk choir under the direction of Hryhoriy Verevka]. *Young Scientist*, 2018. № 2 (54). s. 547–549.
5. Yaroshenko I. Formuvannia profesiinoi maisternosti maibutnogo dyryhenta v systemi mystetskoï osvity (na prykladi pedahohichnykh metodiv profesora I. Yuziuka) [Formation of professional skills of future conductors in the system of art education (based on the example of professor I. Yuziuk's teaching methods)]. *Mystetstvoznachchi zapysky*. 2020, Vyp. 38. s. 128–131 [in Ukrainian].